

UDC 1:316.472:316.613

DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.2(90).2021.52-62

ЕТНОГЕНЕЗ ТА ОСНОВНІ РИСИ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ КОНТЕКСТ

О. О. Гордійчук[†]

У статті висвітлено засадничі питання етногенезу українського народу й підтримано автохтонно-автономістичну концепцію, що обґрунтовує "окремішність" та самобутність українського народу, його автохтонність на своїй території. Обґрунтовано, що дослідження витоків та першооснов ментальності нації тісно пов'язане з питанням її етногенезу. Стверджено, що кожен народ, що проживав на українських етнічних землях, залишив відбиток у генетичному коді української нації, вплинув на формування її духовних структур, особливостей світосприйняття, світовідношення, світоперетворення. Різні ментальні особливості зумовлені відмінностями історичного досвіду переживання певних подій. Їх основне завдання – вирішення / уникнення конкретного життєвого аспекту, складової об'єктивної чи навіть суб'єктивної реальності.

Представлено й проаналізовано основні риси української ментальності як оригінальну парадигму онтологічних екзистенціалів українців, сформовану історично завдяки низці чинників (географічному положенню, природно-кліматичним умовам, досвіду поразок і перемог, особливостям селекції та генетики, мові, релігії, культурним традиціям, звичаям).

Досліджено особливості вияву ментальності на сучасному етапі історичного розвитку. Підсумовано, що саме такий набір ментальних рис українського народу є наслідком засвоєного досвіду переживання певних історичних подій, детермінованих об'єктивною реальністю; зазначені ментальні риси допомогли українцям зберегти власне "обличчя", вижити у скрутні часи й періоди бездержавності, не підкоритися й не асимілюватися з подальшою втратою державності; на сучасному етапі українцям важливо осмислити весь історичний досвід, підсилювати ті ментальні риси, які наразі є конструктивними та сприяють успішному розвитку й поступу України як європейської держави, а також позбуватися деструктивних рис, особливу увагу приділяючи розвитку раціонально-вольового компоненту.

Ключові слова: етногенез, ментальність, менталітет, національний характер, риси української ментальності, українське суспільство, соціальна філософія.

[†]Кандидат філософських наук, здобувач кафедри філософії та політології
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
farion_o@ukr.net
ORCID: 0000-0003-4609-9188

THE ETHNOGENESIS AND MAIN FEATURES OF THE UKRAINIAN MENTALITY: SOCIO-PHILOSOPHICAL CONTEXT

O. Hordiichuk

The article focuses on the fundamental issues of ethnogenesis of the Ukrainian people, describes as the only legitimate concept - autochthonous-autonomous one, that substantiates the "separateness" and identity of the Ukrainian people, its autochthony on its territory. The study of the origins and foundations of the mentality of a nation is closely related to the question of its ethnogenesis is substantiated. Every nation, who lived on the Ukrainian ethnic lands, left a certain imprint in the genetic code of the Ukrainian nation, influenced the formation of its psychological structures, features of world perception and world transformation.

The main features of the Ukrainian mentality are analyzed as an original paradigm of ontological existentials of Ukrainians, formed historically due to a number of factors (geographical location, climatic conditions, experience of defeats and victories, features of selection and genetics, language, religion, cultural traditions).

The peculiarities of the manifestation of mental traits at the present stage of historical development are investigated. The such a set of mental features of the Ukrainian people is a consequence of the learned experience of experiencing certain historical events determined by objective reality; these mental traits helped Ukrainians to preserve their "face", to survive in difficult times and times of statelessness, don't submit and don't assimilate. At the present stage, it is important for Ukrainians to comprehend all historical experience, strengthen those mental traits that are currently constructive and contribute to the successful development and progress of Ukraine as a European state, and get rid of destructive traits, paying special attention to the development of rational-volitional component it is concluded.

Key words: *Ethnogenesis, Mentality, National Character, Features of Ukrainian Mentality, Ukrainian Society, Social Philosophy.*

Постановка проблеми та ступінь наукової розробленості. Для національного відродження та успішного розвитку України як демократичної європейської держави необхідним є комплексне реформування, модернізація усіх сфер життєдіяльності з урахуванням як світового досвіду, так і ментальних особливостей українського народу.

Часи змін та суспільних потрясінь, переломні періоди історичного розвитку зумовляють переосмислення існуючої дійсності, актуалізують пошуки смислових констант і орієнтирів в особистісному й колективному, традиційному народному духовному досвіді. На подолання старих та формування нових онтологічних й антропологічних меж, знаходження балансу між "можу – не можу", "варто – не варто", "доцільно – не доцільно" та ін., на вибір

внутрішнього й зовнішнього ресурсу для суспільних трансформацій свідомо та підсвідомо впливають ментальні характеристики. Відтак, ментальні особливості українського народу, їх регіональна специфіка, певні риси великих соціальних груп мають бути вивчені й проаналізовані, а отримані результати практично імплементовані правлячою верхівкою при розробці державної стратегії розвитку, реформуванні тощо.

Концептуальне осмислення основних рис української ментальності та їх трансформацій дозволяє зрозуміти, чому саме українці у своїй переважній більшості відчувають, реагують, діють відповідним чином, а також виявити певні закономірності й причини появи та існування низки суспільних явищ, світоглядних стереотипів тощо. А чим краще суспільство розуміє себе, свій потенціал та потреби, тим, відповідно,

більш зважено відповідає на суспільні виклики, здатне напрацьовувати ефективні механізми розв'язання складних ситуацій, обирати перспективні вектори розвитку.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю концептуального осмислення парадигмальної системи світоглядних засад, орієнтирів, цінностей, моделей поведінкових реакцій та інших особливостей духовного універсуму українців, які свідомо й підсвідомо впливають на сучасне і майбутнє, допомагають чи навпаки – заважають посісти гідне місце у глобалізованому світі як на рівні країни, так і на індивідуальному – персональному.

Метою дослідження є аналіз основних концепцій етногенезу української нації та виокремлення засадничих рис української ментальності, дослідження їх впливу на соціокультурні явища й суспільно-політичне життя загалом, пошук можливих шляхів подолання впливу деструктивних рис, підсилення вияву конструктивних ментальних особливостей.

Аналіз наукових досліджень та публікацій. Перші ґрунтовні дослідження української ментальності та пов'язаних з нею категорій (духовного складу українського етносу, особливих рис "української вдачі", "народної душі", "національного характеру" тощо) у ХІХ ст. започаткував М. Костомаров своєю працею "Дві руські народності", а продовжили М. Драгоманов, І. Нечуй-Левицький, Д. Антонович, М. Грушевський. Особливу увагу цій проблемі було приділено науковцями української діаспори: О. Кульчицьким, Ю. Липою, І. Мірчуком, Н. Григорієвим, Д. Чижевським, М. Шлемкевичем, В. Яновим, Д. Донцовим, І. Лисяк-Рудницьким та ін.

Дослідження вчених у діаспорі вирізняються ґрунтовністю та зв'язком з працями вітчизняних науковців, що

жили та працювали на території України. Однак, як і вся філософія у діаспорі, вони були вільними від ідеологічних обмежень. У пострадянській Україні проблеми української ментальності досліджували М. Попович, С. Кримський, М. Юрій, І. Лисий, В. Храмова, А. Бичко, І. Бичко, Є. Гуцало, О. Стражний та інші.

Дискусія та результати. Наразі, в умовах сучасних динамічних змін, новітніх процесів націє- і державотворення актуалізується дослідження й переосмислення ролі ментальних структур українського етносу. Насамперед, це пов'язано з тим, що ментальність, не залежно від усвідомлення та бажання її носіїв, є важливою соціокультурною основою формування національної ідентичності, сприяє або перешкоджає адаптації національної свідомості до змін соціальної реальності. Сучасна соціокультурна реальність потребує виявити ті риси ментальності українців, що сформувалися в історичному минулому, модернізувалися чи збереглися без змін до нашого часу й не залежно від нашого бажання впливають на усі сфери життєдіяльності українців.

Ментальність (від. лат. mens (mentis) – спосіб мислення, склад душі) є характеристикою специфічного способу сприйняття світу та його тлумачення в духовній системі життєдіяльності народу, нації, соціальних суб'єктів. Зміст ментальності задається усталеними, витвореними історичним досвідом формами й способами виразу інтелектуальних та емоційних реакцій, стереотипами поведінки, архетипами культури й соціопсихологічною налаштованістю соціальних суб'єктів [1: 369]. Вітчизняний філософ С. Кримський визначив ментальність як "формування національної свідомості, що відповідають певному способу життя та буттєвому досвіду" [2: 278]. У контексті соціальної філософії

ментальність визначаємо як соціокультурний феномен, що є сукупністю історично сформованих особливостей світовідчуття, світорозуміння й світоперетворення певної спільноти (народу) загалом та її одиничних представників зокрема. Ментальність містить у собі образи й уявлення, що ґрунтуються на системі ціннісних орієнтацій та вироблених історично патернах поведінки, особливостях практичної діяльності. Способи практичної діяльності й творчості унікальні в кожного народу. Відповідно, протягом історії його існування (від найдавніших часів до сьогодення) вони, у поєднанні з іншими чинниками, витворюють неповторну парадигму психологічних характеристик ("душевний склад"), що відображає загальну сукупність особливостей духовного світу певних соціальних груп, народу загалом, і виступає його інтегральною ознакою [3: 46]. Будучи унікальною та неповторною, сформованою історично в певній спільноті на певній території, національна ментальність кожного народу водночас містить і загальнолюдські цінності.

Дослідження витоків та першооснов ментальності нації тісно пов'язане з питанням її етногенезу. Походження народу – питання фундаментальне і, як правило, непросте, оскільки достеменно невідомими є низка факторів, зокрема, територіальний ареал зародження етносу, його антропологічний склад. Ускладнюють наукові дослідження й численні порушення принципу об'єктивності – підміна науково виважених концепцій псевдотеоріями, що базуються на перекручуванні фактів у поєднанні з домислами з метою видавання "дійсного" за "бажане". Як правило, псевдонаукові теорії мають яскраве політичне забарвлення й слугують підґрунтям для певної ідеології. Так, російські дослідники за поодинокими винятками й досі трактують Україну

або як частину Росії, відтак заперечують її право на власну державність (представники такої великодержавної, російсько-шовіністичної концепції – М. Карамзін, С. Соловйов, В. Татищев, М. Щербатов та ін.), або як частину "давньоруського народу" – концепція "триєдиної Русі": російський, український та білоруський народи є братніми, мають спільну історичну основу (представлена у працях В. Мавродіна, Б. Рибаківа, М. Третьякова, Л. Черепніна та ін.).

У східнослов'янських народів дійсно досить багато спільного – особливості світосприйняття, культурні традиції, православна віра, мовні подібності (пояснення, насамперед, в історичному досвіді тісного сусідства та перебуванні у межах тих самих державно-політичних утворень – Київської Русі, Речі Посполитої, Московського царства, Російської імперії, СРСР). Однак, об'єктивно, історична доля кожного народу мала свої суттєві відмінності, самобутню культуру. Вважаємо, що найбільш об'єктивно обґрунтованою є автохтонно-автономістична концепція, суть якої полягає у твердженні: український етнос є автохтонним на своїй землі (М. Костомаров, М. Грушевський, М. Маркович, В. Липинський, Д. Дорошенко, М. Чубатий, Я. Дашкевич та ін.). Виокремлюють Україну з російського культурного простору, розглядають її як складову європейської цивілізації й закордонні дослідники зі світовим ім'ям [4; 5; 6]. Як підсумував Д. Дорошенко, "український етнос живе на тій же території з початків свого розселення в Східній Європі, дуже мало уступивши з цієї території іншим народам, а те, що він здобув – продукт колонізації незаселених просторів, тож нікого не було вигнано чи завойовано. Відтак, український народ – мирний колонізатор" [7: 29]. М. Грушевський, заперечуючи існування "давньоруської народності",

аргументував, що "великоруська (російська) народність формувалася переважно на фінському ґрунті, білоруська – у близькій взаємодії з литовською групою, українська – у сусідстві з тюрками" [8: 14].

Серед сучасних теорій, в основі яких ідея незалежного розвитку окремих східнослов'янських народів, є теорія Я. Дашкевича. Детально проаналізувавши чинники етно- і націєгенезу, внутрішні та зовнішні рушії творення етносу, дослідник обґрунтував "окремішність" та самобутність українського народу. Оперуючи поняттями "етнос", "нація" та термінами для символічного позначення східнослов'янських націй, кожна з яких за етнічною основою є слов'янською, однак має домішки іноетнічних субстратів (українська нація – "альфа" (має у своєму складі іранський та норманський субстрат), новгород-псковська – "бета" (балтський та норманський субстрат), російська – "гамма" (угро-фінський субстрат), білоруська – "дельта" (балтський субстрат)), Я. Дашкевич стверджує, що етногенетичні процеси у слов'янських народів розпочинаються у VII – IX ст. з часу Хозарського наступу й приходу норманів, наслідком чого стало зародження "альфа" нації, яка з утворенням Київської держави стала панівною; оскільки етнос трансформується в націю, коли він творить державу і стає в ній гегемоном, відбулося перетворення етносу "альфа" в націю "альфа", однак так швидко (одне століття), що державний організм ще не викристалізувався і не набув необхідної міцності, відтак відбулося відцентрування етносів "бета" і "гамма", з подальшим поглинанням "бети" більш агресивною "гаммою". Унаслідок нападів завойовників та низки несприятливих факторів відбувся занепад нації "альфа" з відродженням під час національно-визвольної козацької війни у XVI – XVII ст. [9: 33–35].

Ментальні риси закладаються вже на початкових етапах формування етносу, задовго до становлення його як народу і тим більше як нації. Прадавні люди, об'єднуючись за принципом компліментарності (неусвідомленої симпатії до одних людей і антипатії до інших [10: 20]), налагоджуючи спільний побут, у своїй спочатку не численій спільноті поступово витворили й розвинули подібну поведінкову цілісність (низку моделей поведінки, характерні реакції на певні подразники тощо), у результаті викристалізувалася відмінна від інших спільнот система цінностей і вподобань, що допомагала не лише розвиватися, а й виживати у складні часи – сформувалася нова біофізична реальність, "жива система", за В. Вернадським, – біогеохімічна енергія живої речовини біосфери [11: 283]. Прадавні спільноти, динамічно збільшуючись та розвиваючись, еволюціонували в етноси, далі – в народи, а система їх характерних оригінальних рис витворила неповторне "обличчя", "народний дух", те, що ми називаємо ментальною парадигмою. Саме ці прадавні відмінності, пройшовши перевірку часом, викристалізувалися у досвід як на свідомому, так і підсвідомому рівні і сформували низку архетипних структур – ментальне ядро.

Кожен народ, що проживав на українських етнічних землях, залишив певний відбиток у генетичному коді української нації, вплинув на формування духовних структур, особливостей світосприйняття, світовідношення та світоперетворення. Серед основних детермінант формування української ментальності можемо виокремити географічне положення, природньо-кліматичні умови, історичний досвід перемог та поразок, особливості селекції, генетики – генотип, самодетермінацію особистості, мову, релігію, культурні традиції та звичаї. Найбільш трагічним

для державності та духовного універсуму українців стало ХХ ст., події якого (дві світові війни, комуністична диктатура, голодомори та ідеологічні "чистки", репресії тощо) суттєво змінили генетичний код української нації, деформували історично сформовані конструктивні ментальні установки на такі, що були необхідні у час виживання, а наразі є деструктивними, рудиментними, гальмують поступ і розвиток української нації, ефективно будівництво державності [12; 13].

Підсумовуючи філософські рефлексії низки українських дослідників, закордонних науковців (переважно представників української діаспори), результати численних соціологічних досліджень, можемо виокремити основні (базові) риси української ментальності та умовно поділити їх на конструктивні й деструктивні.

До перших (конструктивних) віднесемо:

- емоційність та підвищену чутливість, що має внутрішню спрямованість, самозаглибленість (інтровертний характер); чуттєве ставлення до навколишнього світу, ліризм, філософічність, щирість і душевність тощо;

- індивідуалізм: зосередженість на власному "Я" та найближчому оточенні;

- почуття колективізму, що проявляється у спільній життєдіяльності на рівні малої спільноти, групи (родини, громади) і, що принципово важливо, на добровільних демократичних засадах;

- антеїзм: міцний зв'язок, почуття спорідненості з рідною землею (і як Батьківщиною, і як ґрунтом, що дає плоди, а, отже, життя);

- працьовитість, хазяйновитість, розвинене почуття приватної власності;

- волелюбність (з можливим переростанням в анархізм) та демократизм (стремління до

рівноправ'я, схильність до самоврядування);

- відкритість до сприйняття інших культур, готовність слухати й чути Іншого, не втручаючись у його особистий простір цінностей;

- розвинений естетизм;

- миролюбність і толерантність (з уточненням "поки півень не клює", адже в екстремальних умовах українці самоорганізуються та стають на захист Батьківщини, цінностей і переконань (наприклад, козацтво, Помаранчева революція, революція Гідності)).

Серед основних деструктивних рис української ментальності можемо виокремити:

- нестабільність та суперечливість вдачі;

- брак колективної волі, національної солідарності, згоди;

- слабку здатність сприймати й засвоювати нові ідеї на масовому рівні (наприклад, ідею ринкової економіки);

- "комплекс жертви", пристосуванство, запроданство, нахил до вседозволеності й згоди на так зване "мале зло" (корупційні порушення, зловживання владою тощо) заради особистого виживання, власних інтересів;

- тісно пов'язаний з попередньою рисою комплекс другорядності, меншовартості, провінційності ("селянський менталітет"), невіри у майбутній успішний розвиток України;

- Інерційну схильність до патерналізму, що виявляє себе у недостатній відповідальності громадян як за власну долю, так і за майбутнє держави;

- інфантильність;

- правовий нігілізм (неповага до законів, тотальне ухиляння скрізь, де це тільки можливо) та ін.

Окремим пунктом винесемо анархічну домінують української ментальності, оскільки ця риса виявляє себе двояко, тож по різному оцінюється дослідниками:

1) як одна з вагомих цінностей українців, адже саме така "некерованість", стихійність, спонтанність, непоко́ра гнобителям дає поштовх до протистоянь і революцій, що мають на меті вільне існування й узгодження державного політичного курсу між представниками влади та українським народом;

2) як одна з головних вад українського характеру у поєднанні з нездатністю до прийняття самостійних політичних рішень, що виявляється у неспроможності до тривалого вольового й розумового зусилля, консолідації необхідних сил навколо спільної мети; особливо згубною і трагічною для всього народу обертається у вигляді недалекоглядності, неготовності його політичної еліти до ґрунтовного стратегічного планування з подальшою цілеспрямованою реалізацією запланованого (яскраві приклади – Б. Хмельницький та козацька верхівка, діячі Центральної Ради, В. Ющенко та його команда і т. п.).

Зазначені риси становлять базовий зміст української ментальності, однак, важливо пам'ятати, що відповідно до історичного періоду чи регіонального аспекту, суб'єктивного досвіду науковців, що висвітлюють це питання, можуть бути суттєві відхилення у визначенні й трактуванні певних рис, інші акценти. Сам термін "загальноукраїнський менталітет" є певною мірою умовним. Погоджуємося з твердженням В. Кривошеїна, що таке явище у соціально-історичній реальності не має однозначного чіткого визначення [14: 43]. Так, у просторовому вимірі маємо історично сформовані регіональні менталітети, що досить відчутно між собою різняться, а соціально-економічне розшарування зумовило відмінні ментальні риси різних соціальних груп. І, якщо, наприклад, поляки ідентифікують себе передусім за національною ознакою, пишуться

своїм польським громадянством, то українці, у своїй переважній більшості, визначальними вважають належність до певного соціального прошарку, професійної групи, трактують себе насамперед як мешканців регіону (галичанами, киянами, донеччанами ("донецькими") та ін.), і лише після цього українськими громадянами. Відтак, одним з основних завдань для успішного розвитку України є формування й зміцнення загальноукраїнської ідентичності, спільних цінностей, консолідуючої мети [15: 57].

Важливо також підкреслити, що конструктивність та деструктивність ментальних рис нами визначено з огляду на сучасні реалії. Різні ментальні особливості зумовлені відмінностями історичного досвіду переживання певних подій. Їх основне завдання – вирішення / уникнення конкретного життєвого аспекту, складової об'єктивної чи навіть суб'єктивної реальності. Наприклад, характерні для українців "комплекс жертви", другорядності, пристосуванство, запроданство, масштабне толерування корупції у поєднанні з невірою у майбутній успішний розвиток України – логічний наслідок тривалого перебування в колоніальному стані, під впливом інших держав, а також результат багаторічного цілеспрямованого впливу антиукраїнської пропаганди й маніпуляцій з боку незацікавлених в українській державності сил.

А така риса української ментальності як інфантильність, очевидно, зумовлена фактом відсутності протягом тривалого історичного часу потреби в боротьбі за природні ресурси з метою виживання, адже на теренах України природних багатств завжди було у надлишку. Сьогодні ж, на жаль, ситуація кардинально інша (левова частка природних багатств зосереджена в руках можновладців-корупціонерів,

олігархів і не слугує збагаченню та процвітанню українського народу, що наразі животіє в умовах низького рівня життя та невиправдано високих тарифів за комунальні послуги тощо). Проте стереотипна поведінка досі не трансформувалася належним чином. Як влучно зауважила М. Колотило, сучасне українське суспільство й надалі є незрілим, недостатньо розвиненим, тобто інфантильним й надмірно терплячим, адже не відстоює власні громадянські, державні права та інтереси, більше того – навіть не усвідомлює такої необхідності. Тому українцям складно приймати й адекватно реагувати на неприємну для себе реальність агресії й гібридної війни зі сторони держави-сусіда – Росії, котра до того ж в традиціях інфантилізму супроводжується вірою в те, що все влаштується якимось чином самостійно і найкращим чином ("без надії сподіваюсь") [16: 76]. У цьому контексті суттєво шкодить й така особливість української ментальності, котру ми віднесли до конструктивних, як "миролюбність та толерантність".

Також прикро, що в українській ментальності не є вираженою й впливовою аналітична домінанта, яка є важливою складовою ментальності західноєвропейської. Освіта й знання не є цінністю й пріоритетом на державному рівні. Натомість дослідники підкреслюють присутню в українському онтологічному просторі мудрість, апелюють до архетипу Мудрого Старого, що містить набір сталих ознак (звичайних і трансцендентних) і пов'язаний з "першообразом" та водночас з накопиченням антропоцентричних ознак в окремих особистостях – народних провідників [16: 98].

Позначене відчутними трансформаціями й XXI ст.: Помаранчевою революцією, революцією Гідності, гібридною війною з Росією – десятками тисяч загиблих українських патріотів, анексією

Криму, квазідержавними утвореннями ДНР і ЛНР, лавиною антиукраїнської проросійської дезінформації, економічними й духовними наслідками пандемії COVID – 19. Усі ці резонансні події вплинули на аксіологічний вимір та онтологічні підвалини суспільної свідомості українців, а також і на ментальні особливості [17: 286]. Зрозуміти більш детально як саме, зможемо з часової ретроспективи.

Загалом, процес трансформації ментальності відображає рівень адаптації суспільства до нових умов. З прикрістю констатуємо, що українське суспільство досі не напрацювало ефективних механізмів розвитку, масового звільнення від радянських стереотипів та установок, деструктивних рис ментальності завдяки яким перехід до ринкових відносин уповільнений, корупція й надалі є досить поширеним явищем, у суспільстві панують патерналістичні настрої.

Також прикро, що в українській ментальності не є вираженою й впливовою аналітична домінанта, яка є важливою складовою західноєвропейської ментальності. Освіта й знання не є цінністю й пріоритетом на державному рівні.

Висновки. Основні риси ментальності українців формують певну екзистенційну парадигму цінностей, смислів та сенсів, особливу систему поведінкових реакцій, унікальні патерни світосприйняття, світовідношення, світоперетворення, що у сукупності є фундаментальною стабілізаційною основою існування нації як цілісності. Їх можна умовно поділити на конструктивні й деструктивні. Серед конструктивних виокремити: емоційність та підвищену чутливість, ліризм, філософічність, щирість і душевність тощо; індивідуалізм; почуття колективізму на добровільних демократичних засадах; антеїзм; працьовитість, хазяйновитість, розвинене почуття

приватної власності; волелюбність; відкритість до сприйняття інших культур; розвинений естетизм. Серед деструктивних: нестабільність і суперечливість вдачі; брак колективної волі, національної солідарності, згоди; слабку здатність сприймати й засвоювати нові ідеї на масовому рівні (наприклад, ідею ринкової економіки); "комплекс жертви", пристосуванство, запроданство, толерування корупційних порушень; інерційну схильність до патерналізму та інфантильності; комплекс другорядності, меншовартості, провінційності ("селянський менталітет"), невіри у майбутній успішний розвиток України; правовий нігілізм (неповага до законів, масове ухиляння від їх виконання).

Окремим пунктом ми винесли анархічну домінують української ментальності, оскільки ця риса виявляє себе двояко (і як непоко́ра, що виливається у протистояння та боротьбу; і як неспроможність до тривалого вольового й розумового зусилля, консолідації необхідних сил для досягнення спільної мети).

Будучи детермінованими об'єктивною реальністю і наслідком історичного досвіду переживання певних подій, ментальні риси допомогли українському народу не лише зберегти власне "обличчя", а й вижити, не зникнути з геополітичної мапи світу, не підкоритися й не асимілюватися з подальшою втратою державності. Наразі українцям важливо осмислити власний історичний досвід, конструктивні й деструктивні ментальні риси, підсилувати перші, наполегливо працювати над змінами других, особливу увагу приділяючи розвитку раціонально-вольового компоненту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Філософський енциклопедичний словник. НАН України, Ін-т філософії

імені Г. С. Сковороди; гол. редкол. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.

2. Кримський С. Б. Архетипи української ментальності. Проблеми теорії ментальності. НАН Укр., Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; відп. ред. М. В. Попович. Київ: Наукова думка, 2006. 405 с.

3. Гордійчук О. О. Термінологічна проблематика поняття ментальності у соціально-філософському дискурсі // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки. Вип. 2(86), 2019. С. 39–50.

4. Halecki O. Borderlands of Western Civilization, a History of East Central Europe. New York: The Ronald Press Co, 1952. 503 p.

5. Бжезинський З. Україна та світ // Війна і мир або "Українці – поляки: брати / вороги, сусіди...". Київ: АТЗТ "Українська прес-група", 2004. С. 543–548.

6. Тойнбі А. Дж. Постигание истории. М.: Прогресс, 1991. 736 с.

7. Дорошенко Д. І. Нарис історії України: в 2 т. Київ: Глобус. Т. 1: до половини XVII ст., 1992. 228 с.

8. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. Укладач, автор передмови і коментаря О. Л. Копиленко. Київ: Т-во "Знання" України, 1991. 240 с.

9. Дашкевич Я. Основні етапи етнічної історії української нації: міфологізація та де міфологізація // Родовід. Черкаси, 1991. С. 33–35.

10. Юрій М. Ф. Етногенез та менталітет українського народу. Київ: Таксон, 1997. 237 с.

11. Вернадський В. И. Химическое строение биосферы Земли и её окружения. М.: Наука, 1965. 376 с.

12. Гордійчук О. Вплив комуністичної ідеології та радянської дійсності на ментальність українців: соціально-філософський аналіз // Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. Випуск 24, 2019. С. 25–31.

13. Кривошеїн В. Політична ментальність сучасного українського соціуму: загальне й особливе // Політико-правова ментальність українського соціуму в умовах європейської інтеграції. Харків: Право, 2019, С. 35–47.

14. Boichenko M. I., Yakovleva O. V., Liakh V. V. Civilizational and institutional aspects of national self-identification in Ukraine: philosophical-anthropological approach // Anthropological Measurements of Philosophical Research, 2018, (14), С. 50–61.

15. Колотило М. О. Українська ментальність: блукання лабіринтом і помічна нитка Аріадни // Філософські обрії сьогодення: збірник наукових праць. Херсон: ДВНЗ "ХДАУ", 2018. С. 78–81.

16. Yankovska Z. O., Sorochuk L. V. Anthropocentric dimensions of ukrainian culture (in the context of the archetype of the wise old man) // Anthropological Measurements of Philosophical Research, 2020, (18), С. 87–101.

17. Гордійчук О. О. Ментальність у добу глобалізації: монографія. Житомир, Вид-во "НОВОград", 2021, 372 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. *Filosofs`kyj ency`klopedy`chny`j slovny`k.* (2002). [Philosophical encyclopedic dictionary]. NAN Ukrayiny`, In-t filosofiyi imeni G. S. Skovorody`; gol. redkol. V. I. Shy`nkaruk. Ky`yiv: Abry`s, 742 (in Ukrainian).

2. Kry`ms`ky`j, S. B. (2006). *Arxety`py` ukrayins`koyi mental`nosti. Problemy` teorii mental`nosti.* [Archetypes of the Ukrainian mentality. The problems of the theory of mentality]. NAN Ukr., In-t filosofiyim. G. S. Skovorody`; vidp. red. M.V. Popovy`ch. K.: Naukova dumka (in Ukrainian).

3. Hordiychuk, O. O. (2019). Terminologichna problematy`ka ponyattya mental`nosti u social`no-

filosofs`komu dy`skursi. [Terminological issues of the concept of mentality in socio-philosophical discourse]. *Visny`k Zhy`tomy`rs`kogo derzhavnogo universy`tetu imeni Ivana Franka. Filosofs`ki nauky`*, 2(86), 39–50 (in Ukrainian).

4. Halecki, O. (1952). *Borderlands of Western Civilization, a History of East Central Europe.* New York: The Ronald Press Co (in English).

5. Bzhezy`ns`ky`j, Z. (2004). *Ukrayina ta svit.* [Ukraine and the world]. *Vijna i my`r abo "Ukrayinci – polyaky`: braty`vorogy`, susidy`..."*. K.: ATZT "Ukrayins`ka pres-grupa", 543–548 (in Ukrainian).

6. Tojnbi, A. Dzh. (1991). *Postizhenie istorii.* [Understanding history]. M.: Progress (in Russian).

7. Doroshenko, D. I. (1992). *Nary`s istoriyi Ukrayiny`: v 2 t.* [The essay on the history of Ukraine: in 2 vols]. Ky`yiv: Globus. T 1: do polovy`ny` XVII st. (in Ukrainian).

8. Grushevs`ky`j, M. (1991). *Xto taki ukrayinci i chogo vony` xochut`.* [Who are Ukrainians and what do they want]. Ukladach, avtor peredmovy` i komentarya O. L. Kopy`lenko. Ky`yiv: T-vo "Znannya" Ukrayiny` (in Ukrainian).

9. Dashkevych, Ya. (1991). *Osnovni etapy` etnichnoyi istoriyi ukrayins`koyi nacyi: mifologizaciya ta de mifologizaciya.* [The main stages of the ethnic history of the Ukrainian nation: mythologizing and de mythologizing]. *Rodovid.* Cherkasy`, 33–35 (in Ukrainian).

10. Yuriy, M. F. (1997). *Etnogenez ta mentalitet ukrayins`kogo narodu.* [Ethnogenesis and mentality of the Ukrainian people]. K.: Takson (in Ukrainian).

11. Vernads`kij, V. I. (1965). *Himicheskoe stroenie biosfery Zemli i ejo okruzheniya.* [The chemical structure of the Earth's biosphere and its environment]. M.: Nauka (in Russian).

12. Hordiychuk, O. (2019). *Vply`v komunisty`chnoyi ideologiyi ta*

radyans`koyi dijsnosti na mental`nist` ukrayinciv: social`no-filosofs`ky`j analiz. [The influence of communist ideology and Soviet reality on the mentality of Ukrainians: a socio-philosophical analysis]. *Visny`k L`vivs`kogo universy`tetu. Seriya filofs`ko-politologichni studiyi*, 24, 25–31 (in Ukrainian).

13. Kry`vosheyin, V. (2019). Polity`chna mental`nist` suchasnego ukrayins`kogo sociumu: zagal`ne j osobly`ve. [Political mentality of modern Ukrainian society: general and special]. *Polity`ko-pravova mental`nist` ukrayins`kogo sociumu v umovax yevropejs`koyi integraciyi*. Xarkiv: Pravo, 35–47 (in Ukrainian).

14. Boichenko, M. I., Yakovleva, O. V., Liakh, V. V. (2018). Civilizational and institutional aspects of national self-identification in Ukraine: philosophical-anthropological approach. *Anthropological Measurements of*

Philosophical Research, 14, 50–61 (in English).

15. Koloty`lo, M. O. (2018). *Ukrayins`ka mental`nist`: blukannya labiry`ntom i pomichna ny`tka Ariadny`*. [Ukrainian mentality: wandering through the labyrinth and Ariadne's auxiliary thread]. *Filosofs`ki obriyi s`ogodennya: zbirny`k naukovy`x prac`*. Xerson: DVNZ "XDAU", 78–81 (in Ukrainian).

16. Yankovska, Z. O., Sorochuk, L. V. (2020). Anthropocentric dimensions of ukrainian culture (in the context of the archetype of the wise old man). *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, 2020, 18, 87–101 (in English).

17. Hordiychuk, O. O. (2021). *Mental`nist' u dobu hlobalizatsiyi: monohrafiya* [Mentality in the age of globalization: monograph]. Zhytomyr, Vyd-vo "NOVOhrad", 2021, 372 s. (in Ukrainian).

Receive: June 11, 2021
Accepted: September 28, 2021